

УДК 351.332.3

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.202.309-315>

Шинкаренко В.Ю.

Державний біотехнологічний університет

Shynkarenko Vladyslav

State Biotechnology University

<https://orcid.org/0009-0009-4430-9054>

## УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

*Виділено та проаналізовано етапи земельної реформи, наголошено на необхідності здійснення інтеграції земельних відносин до європейського ринку, гармонізації законодавства України із стандартами ЄС. Зазначено, що розвиток земельних відносин в Україні супроводжується недостатньою увагою до екологічних стандартів, що створює ризики для сталого розвитку земельних ресурсів. Підкреслено, що на розвиток земельних відносин в Україні значно вплинули процеси децентралізації та інформатизації. Проаналізовано структуру власності на землю, що була сформована в результаті земельної реформи, констатовано, що основними категоріями власності на землю стали приватна, державна та комунальна форми. Визначено проблеми земельних відносин в використанні земель комунальної власності. Доведено, що ключовими гравцями на ринку землі є агрохолдинги, вони здійснюють надзвичайно великий вплив на систему земельних відносин та створюють значний ризик щодо монополізації земельного ринку. Підкреслено, що початок війни 2022 року спричинив до виникнення цілого ряду проблем в земельних відносинах України. Наголошено, що повоєнне відновлення земельних ресурсів України є основою відновлення економіки, забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку країни.*

**Ключові слова:** земельні відносини, управління розвитком земельних відносин, земельна реформа, власність на землю, ринок землі, земельні ресурси.

## MANAGEMENT OF LAND RELATIONS DEVELOPMENT UNDER CRRENT CHALLENGES

*The land resources available in Ukraine help to guarantee the country's food security and make our country one of the important participants in the global agricultural market. Given the current challenges of martial law, the study of the process of managing the development of land relations is becoming an important vector of scientific research. The article is devoted to the substantiation of effective management of land relations development in the context of modern challenges and taking into account the world experience. The research of the problem was carried out using the following methods: monographic - in the study and theoretical generalization of research on the scientific foundations of land relations development management; system analysis - in the analysis of the mechanism of land relations management; comparative analysis - in the study of global trends in land relations management; statistical - for the analysis of data characterizing the state of the object under study; abstract and logical - in the formulation of conclusions and proposals. As a result of the land reform in Ukraine, there are three main categories of land ownership: private, state and communal. Private ownership in Ukraine is the largest part of the total land fund. In the pre-war period, the irrational use of land caused a number of problems with both property relations and the environmental safety of land resources. The war deepened and exacerbated the problems of land relations, making them critical for the national economy. The main vector of the post-war land restoration system should be to focus efforts on preserving and restoring land resources, as well as on repairing damage and cleaning up pollution caused by both military operations and anthropogenic impact. An important factor in the post-war recovery period should also be the intensification of the development of land relations on the basis of sustainable and structurally balanced agricultural production, taking into account global climate change. Further research is planned to focus on the strategic goals of managing the development of land relations in Ukraine. The practical significance of the results obtained is that they can be used by the authorities and local communities to improve the strategy of land relations management.*

**Keywords:** land relations, management of land relations development, land reform, land property, land market, land resources.

**JEL classification:** M10, O13, B15.

**Постановка проблеми.** Україна, проходячи процеси інтеграції в світове співтовариство, має бути зорієнтована на глобалізаційні тенденції й максимально пристосовуватись до міжнародних стандартів земельних відносин. Сформовані, відповідно до національної стратегії земельної реформи, земельні відносини в Україні, спрямовані на ринковий механізм приватного землеволодіння. Однак, воєнна ситуація призвела до того, що державне регулювання земельних відносин змінилось, переорієнтувавшись на збереження земельного ресурсу, захист прав власності та національних територіальних інтересів. Наявні в країні земельні ресурси дають змогу в мирний час повністю гарантувати високий рівень продовольчої безпеки України, а також робило нашу державу одним з важливих учасників світового аграрного ринку. Разом з тим специфіка залучення в Україні земельних ресурсів в процеси господарювання досить відрізняється від системи управління земельними ресурсами в розвинених країнах. Землі країни мають високу родючість ґрунтів, характеризуються значною різноманітністю земельно-ресурсного потенціалу. Але вимоги світового ринку призвели до того, що аграрні товаровиробники часто зорієнтовані на вирощування монокультур, (частіше всього зернових та соняшнику), що призвело, в свою чергу, до порушення науково обґрунтованих нормативів виробництва та зростання антропогенного навантаження на природне середовище. Війна стала негативним фактором ще більшого порушення якості земельних угідь та загострила проблеми земельних відносин. Відповідно, проведення стратегічного аналізу процесів землеволодіння й землекористування є необхідною складовою при визначенні шляхів підвищення ефективності виробництва, усунення негативних факторів впливу на земельні відносини. Тому питання управління розвитком земельних відносин у умовах сучасних викликів є надзвичайно актуальним для подальшого дослідження й вимагає значної уваги з боку науковців.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Основні положення з теорії, методики та практики управління розвитком земельних відносин в умовах сучасних викликів стали предметом дослідження цілого ряду науковців. В дослідженнях відомих вчених Дж. Столте, Х. Гейст, Е. Ламбін [1, 2] висвітлено досвід розвинених країн та сформовано основні елементи ефективної системи землеволодіння та землекористування. Проблеми стратегічного управління земельними ресурсами досліджувались В. Сташенко, котрий запропонував систему застосування SVOT-аналізу для оцінки факторів, що формують управління земельними ресурсами [3, с. 139]. В працях Р. Курильціва було сформовано модель інтегрованої системи управління землекористуванням для уряду України [4]. Визначальний вплив на формування системи управління земельними ресурсами в Україні відіграють наукові ідеї В. Андрейцева. Ним охарактеризовано правовий режим всіх типів земель, правові засади з їх використання та наголошено на засоби їх охорони [5]. Третяк А., Третяк В., Третяк Н. звертають увагу на необхідність нових концептуальних підходів до земельної

політики в Україні, вони наголошують на необхідності державного регулювання земельних відносин [6]. Науковці Дорош О., Мельник Д., Дорош А. підкреслюють необхідність ефективної моделі управління земельними ресурсами як ключового фактору для розвитку земельних відносин [7]. Кошкалда І.В., Дранус Л.С. зосереджують свою увагу на соціальній відповідальності при управлінні земельними ресурсами [8]. Вплив воєнного чинника на стан земельного ринку, аграрного виробництва, стану земельних ресурсів, інфраструктури та природного середовища регіонів України оцінюється в роботах Пасемко Г., Таран О. [9], Матвєєва М. [10], Мірошніченко, В., Тьорло В. [11]. Дослідження питань управління розвитком земельних відносин в умовах сучасних викликів, спричиненими воєнними діями на території України, є новим актуальним напрямком наукової роботи.

Попри актуальність цієї теми, наукове підґрунтя для ефективного регулювання земельних відносин в умовах воєнної економіки залишається фрагментарним і недостатньо опрацьованим. Наразі відсутні комплексні підходи, які б поєднували міжнародний досвід із національною специфікою, що створює серйозну прогалину в системі управління земельними відносинами та потребує подальших досліджень.

**Метою статті** є обґрунтування ефективного управління розвитком земельних відносин в умовах сучасних викликів та з урахуванням світового досвіду.

**Виклад основних результатів дослідження.** Еволюція земельних відносин в Україні пройшла значну кількість становлення разом з розвитком молодшої держави. Саме земельна реформа і перехід землі в приватну власність став одним з факторів формування ринкових відносин в країні. Однак, майже 30-річна земельна реформа, реалізація котрої здійснювалась в Україні, має свої специфічні риси, що мають як позитивну, так і негативну сторону. Розвиток земельних відносин та їх становлення характеризується складними соціально-економічними, історичними та політичними аспектами, які вплинули на формування сучасної системи управління землею та її використання [9].

*Історичний контекст* розвитку земельних відносин складається з наступних етапів:

1. Роздержавлення, 90-ті роки XX ст. Після здобуття незалежності почався процес роздержавлення та приватизації землі. Цей початковий етап здійснення реформування земельних відносин спирався на проведення масового роздержавлення землі. Земля була розпайована та частково виділена в натурі на окремі земельні ділянки, котрі отримували статус приватної власності. Перший етап земельної реформи, що закінчився на початку 2000 року, коли понад 2 мільйонів селян отримали сертифікати, котрі реєстрували їх права на земельні частки (паїв), переведені у приватну власність та зафіксовані в вигляді земельних ділянок в натурі. Проблема формування системи обліку земель того періоду стало те, що не всі земельні ділянки були внесені до державного земельного кадастру, що ускладнило регулювання земельних відносин та призвело до виникнення значної кількості майнових суперечок.

2. Суттєвим фактором земельної реформи стало прийняття в 2001 році Земельного кодексу України [12]. Відповідно до норм даного кодексу було створено правові засади та умови з формування ринку землі. Даний Кодекс містить норми земельних відносин: практику приватизації для земель, в тому числі й сільськогосподарського призначення. Також в цей період вводиться в дію ряд законів, що регулюють земельні відносини: про землеустрій, про державний земельний кадастр, про оцінку земель, про охорону земель, про розмежування земель права державної та комунальної форм власності та ін. Регулювання державою земельних відносин спирається на Земельний Кодекс, Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та Закон України «Про державний контроль за охороною та використанням земель» [12-14]. З метою зниження соціальної напруги, протягом 20 років (2001-2021) в Україні діяв мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, що обмежувало розвиток земельного ринку. Однак, це створювало «тіньовий ринок», коли землі фактично продавалися через оренди або інші непрямі схеми.

3. Центральним етапом земельної реформи в Україні став період на 2011–2020 рр., котрий спирався на розпорядженням Кабінету Міністрів України від «Про затвердження плану дій з проведення земельної реформи та створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення» [15]. Відповідно до завдань реформи, в цей період формувався земельний ринок та створювались передумови для його функціонування.

4. Запуск в 2021 році в Україні ринку сільськогосподарської землі, що стало, по суті, початком завершального етапу земельних відносин. З 2021 року було надано дозвіл купувати землі сільськогосподарського призначення для фізичних осіб, вводячи обмеження покупки в 100 га на одного покупця. З 2024 року дозвіл на покупку було надано юридичним особам, вони можуть ставати власниками площ земельних ділянок з найбільшим в 10 тис. га. Юридичні проблеми залишаються значною частиною викликів для земельних відносин. Вирішення питань із «тіньовою власністю» та узаконення землекористування та боротьба з рейдерством залишаються важливими завданнями. Конфлікти між землевласниками, орендарями та місцевими органами влади є частими через неузгодженість законодавства. Важливим завданням залишається здійснення інтеграції земельних відносин до європейського ринку. Гармонізація законодавства України із стандартами ЄС є важливою складовою розвитку земельних відносин. Підвищення прозорості земельного ринку та створення рівних умов для всіх учасників сприяють залученню іноземних інвестицій.

5. Наслідком початку війни з 2022 року стало введення спеціального законодавства стосовно регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану [10]. Відповідно до нього передбачений спрощений регламент для встановлення та проведення змін цільового призначення земельної ділянки, а також запроваджений особливий порядок для виконання робіт із землеустрою. На даний момент, навіть в умовах війни,

ринку сільськогосподарських земель продовжує своє функціонування. В Україні, не зважаючи на воєнний стан, діяльність ринку сільськогосподарських земель залишається не зупиненою і він залишається привабливим для інвесторів.

*Екологічний аспект* розвитку земельних відносин в Україні характеризується формуванням інтенсивного використання землі (особливо у сільському господарстві), що призвело до деградації ґрунтів та втрати родючості. Недостатня увага до екологічних стандартів створює ризики для сталого розвитку земельних ресурсів [8].

*Реформа децентралізації*, здійснена на 2021 рік в рамках змін територіальної організації системи публічного управління, теж значно вплинула на систему земельних відносин в Україні [7]. Передача земель з державної у комунальну власність у межах реформи децентралізації дозволила громадам управляти землями більш ефективно. Це сприяло створенню місцевих стратегій управління землею. Значний вплив на розвиток земельних відносин в Україні відіграли процеси інформатизації. Виконана цифровізація земельного кадастру забезпечила удосконалення системи Державного земельного кадастру та інтеграцію сучасних геоінформаційних технологій, що допомагає у прозорому управлінні землями. Було впроваджено електронні сервіси для реєстрації земельних ділянок.

Аналізуючи сформовану структуру власності на землю, котра існувала на початок 2022 року, можемо констатувати, що землеволодіння в Україні характеризується багатогранністю та значними специфічними особливостями, котрі зумовлені історичним, соціально-економічним та сформованим правовим розвитком держави. Результатом сформованих земельних відносин стало те, що основними категоріями власності на землю стали приватна, державна та комунальна форми. Приватна власність в Україні на даний момент визначається як найбільша частина в загальному земельному фонді. Доля приватної власності складає біля 68% від всього земельного фонду, землі, котрі перебувають в приватній власності частіше всього виділено в формі паїв. Основними категоріями власників виступають як фізичні особи (це власники земельних паїв, отриманих в результаті розпаювання земель), так і юридичні особи (сільськогосподарські підприємства, агрохолдинги, фермерські господарства, що володіють або орендують значні площі земель). Основна частина земель у приватній власності мають сільськогосподарське цільове призначення [16].

Державна власність на землю представлена досить значною часткою, але її питома вага поступово зменшується через процеси децентралізації та передачу земель громадам. Частка державної власності на 2022 рік приблизно складала 25% від загального земельного фонду [16]. Основними категоріями земель, що залишились в державній власності, стали наступні: ліси, заповідники, землі оборони, водні об'єкти; землі під управлінням державних підприємств і установ. В державному землеволодінні часто проявляються такі проблеми використання земель як неефективне

управління державними землями та високі ризики корупції в процесі розпорядження та оренди державних земель.

Землі в комунальній власності є відносно новою категорією, котра активно розвивалася в результаті проведення реформи децентралізації. Частка земель комунальної власності на 2022 рік приблизно складала 7% від земельного фонду [16]. Основними рисами цих земель є те, що вони передані у власність об'єднаних територіальних громад (ОТГ), такі землі використовуються для потреб місцевого самоврядування, інфраструктури, соціальних проєктів. Головними проблеми земельних відносин в використанні земель комунальної власності є недостатня прозорість у розподілі земель між громадами та низький рівень підготовки місцевих органів влади до ефективного управління землями.

Специфічною групою землевласників, котрі значно впливають на земельні відносини, в першу чергу, на використання сільськогосподарських земель, є для України агрохолдинги та інші великі землевласники. Вони відіграють ключову роль в виробництві аграрної продукції. Агрохолдинги на 2022 рік стали ключовими гравцями на ринку землі. Вони орендують великі площі земель сільськогосподарського призначення та контролюють значну частину сільськогосподарського виробництва. Загальний розмір земельних банків, що належить агрохолдингам складає майже 3000 тис. га офіційно, в розпорядженні 10 найбільших агрохолдингів під контролем знаходиться від 100 тис. до 500 тис. гектарів [16]. Вони здійснюють надзвичайно великий вплив на систему земельних відносин, а також стимулюють розвиток сільськогосподарської інфраструктури. Однак, їх діяльність сформувала значний ризик щодо монополізації земельного ринку.

Головними виклики в земельних відносинах залишаються проблеми захисту прав власності. Невизначеність прав власності формує проблеми із документальним підтвердженням прав на землю, особливо в сільській місцевості. Значно розвинутий й тіньовий ринок, на котрому діють незареєстровані договори оренди та нелегальні операції з землею. Часто виникають конфлікти між державою, громадами та приватними власниками, особливо актуальні після передачі державних земель громадам.

Отже, специфікою структури власності на землю в Україні стала перевага приватної власності, значна роль держави та зростаючий вплив комунальної власності. Відкриття ринку землі сприяло активізації розвитку земельних відносин, але також загострило виклики, пов'язані з ефективністю управління, прозорістю та захистом прав власників.

Початок війни 2022 року спричинив до виникнення цілого ряду проблем в земельних відносинах України. Ці виклики під час війни мають комплексний характер і обумовлені як військовими діями, так і соціально-економічними та правовими факторами. Стан навколишнього природного середовища України, в тому числі її земель, надзвичайно погіршився в результаті війни та загального антропогенного впливу на цей цінний

природний і економічний ресурс. Тому процеси відновлення земель мають спиратись на цільове державне управління в даному секторі. Стратегія повоєнного відновлення земельних ресурсів України передбачає цілий комплекс заходів, відповідно до загального Плану відновлення України. Повоєнне відновлення земельних ресурсів України розглядається як ключова складова відновлення економіки, забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку країни. Ефективна стратегія повинна враховувати багатогранні виклики, включаючи екологічні, правові, соціальні та економічні аспекти [17]. Основними цілями стратегії відновлення земельних ресурсів можна виділити наступні:

1. Розмінування земель: очищення територій від мін та інших вибухонебезпечних предметів, особливо у регіонах активних бойових дій;

2. Екологічна реабілітація: відновлення родючості ґрунтів, усунення наслідків забруднення хімічними речовинами, важкими металами та боеприпасами;

3. Відновлення сільськогосподарського потенціалу: реабілітація орних земель, пошкоджених або тимчасово виведених із сільськогосподарського використання.

4. Удосконалення управління земельними ресурсами: запровадження ефективних механізмів використання, розподілу та обліку земель.

Розглядаючи основні напрями стратегії відновлення земель України в післявоєнний період, можемо констатувати, що вона включає в себе технологічну, екологічну, економічну, інституційну складові, котрі повинні взаємодіяти та взаємодоповнювати одне одне. Окрім того, важливим фактором залишається державне нормативно-правове забезпечення та гарантування всіх процесів даної стратегії.

Сформована урядом України стратегія відновлення земель має й значні виклики для забезпечення її реалізації. Головними викликами є наступні:

- ❖ Фінансові обмеження: відновлення земельних ресурсів вимагає значних інвестицій, що перевищують поточні можливості України;

- ❖ Корупція та неефективність управління: необхідність забезпечення прозорості у використанні коштів та управлінні земельними ресурсами;

- ❖ Соціальні фактори: відсутність кваліфікованих кадрів у сільських районах для реалізації програм відновлення;

- ❖ Ризики повторної ескалації: можливі загрози для земельних ресурсів у разі тривалого конфлікту.

Очікувані результати, що анонсуються урядом та українськими науковцями, після здійснення даної стратегії можуть бути наступними: збільшення площі орних земель, відновлення сільськогосподарського виробництва на більшості придатних територій; поліпшення екологічного стану, зменшення деградації ґрунтів і підвищення їхньої родючості; зміцнення економіки, зростання аграрного сектору та підвищення конкурентоспроможності української продукції; сталий розвиток сільських громад, поліпшення умов життя та зростання зайнятості у сільській місцевості [11].

Оцінюючи систему повоєнного відновлення

земель, можемо визначити, що основним вектором має стати спрямування зусиль на їх збереження та відновлення, а також на усунення пошкоджень й очистку від забруднень, що виникли як в результаті воєнних дій, так і антропогенного впливу. Важливим фактором періоду повоєнного відновлення має також бути активізація розвитку земельних відносин на засадах сталого й структурно збалансованого аграрного виробництва з урахуванням глобальних кліматичних змін. Для виконання поставлених перед Україною кліматичних цілей та сформованих вимог на базі міжнародних документів, Україна має здійснити цілий ряд заходів, насамперед, відповідно до підписаної нею Європейської зеленої угоди. Необхідним фактором буде обмеження частки в посівах груп ґрунтовиснажливих сільськогосподарських культур, таких як соняшник, а також має зрости площа кормових угідь (в першу чергу, бобових культур, котрі виступають азотофіксуєчими для ґрунтів), а також збільшення кількості утримання поголів'я худоби, як джерела органічних добрив та фактору розвитку збалансованого товарного виробництва аграрному секторі [18].

Держава повинна гарантувати, що процеси відновлення постраждалих унаслідок війни земель та територій в цілому відбуватимуться з обов'язковим урахуванням всіх кліматичних ризиків та з забезпеченням зниження рівня уразливості й зростання стійкості всіх головних соціально-економічних складових та природних компонентів до специфіки глобальної зміни клімату. Відновлення земель має бути однозначно «зеленим», з обов'язковим урахуванням можливих тенденцій в змінах клімату, а також з проведенням оцінки ризиків та ступеню уразливості суспільства та природних складових до змін клімату. Стратегій розвитку земельних відносин в державі мають спиратись на стратегії розвитку територіальних громад та включати в себе як соціально- економічні, так і екологічні завдання [19].

Подолання проблем в розвитку земельних

відносинах України може бути здійснено лише за умови припинення війни, стабілізації економічної та політичної ситуації в країні, а також необхідні при формуванні системи управління розвитком земельних відносин скоординовані зусилля держави, міжнародної спільноти та громадських організацій, в напрямку на відновлення земельного потенціалу, а також розв'язання правових питань та підтримки сільського господарства.

**Висновки.** В результаті проведення земельної реформи в Україні виділено три основні категорії власності на землю: приватна, державна та комунальна форми. Приватна власність в Україні є найбільшою частиною загального земельного фонду. В довоєнний період нераціональне використання земель спричинило ряд проблем як з відносинами власності, так і з екологічною безпекою земельних ресурсів. Війна поглибила та загострила проблеми земельних відносин, визначивши їх критичний стан для національної економіки. Основним вектором системи повоєнного відновлення земель має стати спрямування зусиль на збереження та відновлення земельних ресурсів, а також на усунення пошкоджень й очистку від забруднень, що виникли як в результаті воєнних дій, так і антропогенного впливу. Важливим фактором періоду повоєнного відновлення має також бути активізація розвитку земельних відносин на засадах сталого й структурно збалансованого аграрного виробництва з урахуванням глобальних кліматичних змін. У подальших наукових дослідженнях планується зосередити увагу на стратегічних цілях управління розвитком земельних відносин в Україні: створення стійкої системи управління земельними ресурсами, яка враховує воєнні ризики; формування програми відновлення земель з використанням інноваційних технологій; запровадження сталого землекористування, яке враховує екологічну рівновагу, соціальні потреби та економічну ефективність; розширення участі громад у процесах планування та управління землями.

#### Список використаних джерел:

1. Stolte, J. et al. (ed.). (2015). Soil threats in Europe: status, methods, drivers and effects on ecosystem services: deliverable 2.1 RECARE project. URL: <https://research.wur.nl/en/publications/soil-threats-in-europe-status-methods-drivers-and-effects-on-ecos>.
2. Geist, H.J., & Lambin, E.F. (2002). Proximate Causes and Underlying Driving Forces of Tropical Deforestation Tropical forests are disappearing as the result of many pressures, both local and regional, acting in various combinations in different geographical locations. *BioScience*, Vol. 52. No. 2. Pp. 143-150.
3. Стащенко В.Ю. (2014). Стратегічне управління земельними ресурсами: методологічний аспект. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, № 3. С. 35-43. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu\\_2014\\_3\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2014_3_6).
4. Курильців Р.М. (2017). Інтегроване управління землекористуванням в контексті сталого розвитку: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.06; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 518 с. URI: <https://dglb.nubip.edu.ua/handle/123456789/4318>.
5. Андрейцев В.І. (2005). Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії: монографія. К.: Знання, 445 с.
6. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. (2018). Тенденції та наслідки земельної реформи в Україні у контексті якості життя і безпеки населення. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*, № 2. С. 12-21. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy\\_2018\\_2\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2018_2_4).
7. Дорош О.С., Мельник Д.М., Дорош А.Й. (2017). Концепт розподілу функцій управління землекористуванням в контексті розвитку територіальних громад. *Збалансоване природокористування*, № 3. С. 97–104.
8. Кошкалда І.В., Дранус Л.С. (2024). Управління земельними ресурсами на засадах соціальної

відповідальності. Журнал з менеджменту, економіки та технологій, № 1. С. 68-80. URI: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/58935>.

9. Пасемко Г., Таран О. (2023). Державне регулювання аграрного сектору під час війни (на прикладі Харківської області). Економіка та суспільство, № 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-36>.

10. Матвеев М. Сільське господарство та ринок сільськогосподарських земель України: вплив війни. URL: <https://voxukraine.org/silke-gospodarstvo-ta-rynok-silskogospodarskyh-zemel-ukrayiny-vplyv-vijny>.

11. Мірошніченко, В.В., Тьорло В.О. (2024). Вплив воєнного чинника на стан інфраструктури та природного середовища регіонів України після російської агресії. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки, № 9(1). С. 66-71. DOI: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2024.9.1.66-71>.

12. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар станом на 01.03.2013 р. ред. Курило В.І. Київ: «Центр уч. Літ-ри», 536 с.

13. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України. Відомості Верховної Ради України, 2005. № 48, ст. 483.

14. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963 – IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 350.

15. Про затвердження плану дій з проведення земельної реформи та створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1072-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-2011-%D1%80#Text>.

16. Державна статистика України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

17. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України № 266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>.

18. Русан В.М., Жураковська Л.А., Жаліло Я.А. та ін. (2024). Перспективи розвитку аграрного сектору України в умовах кліматичних змін. К.: НІСД, 47 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.09>.

19. Голош Н.К. (2023). Управління земельними ресурсами як гарантія розвитку територіальних громад. Ефективність державного управління, Вип. 70/71. С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.36930/507004>.

#### References:

1. Stolte, J. et al. (ed.). (2015). Soil threats in Europe: status, methods, drivers and effects on ecosystem services: deliverable 2.1 RECAR project. URL: <https://research.wur.nl/en/publications/soil-threats-in-europe-status-methods-drivers-and-effects-on-ecos>. [in English].

2. Geist, H.J., & Lambin, E.F. (2002). Proximate Causes and Underlying Driving Forces of Tropical Deforestation Tropical forests are disappearing as the result of many pressures, both local and regional, acting in various combinations in different geographical locations. *BioScience*, Vol. 52. No. 2. Pp. 143-150. [in English].

3. Stashenko, V.Iu. (2014). Stratehichne upravlinnia zemelnymy resursamy: metodolohichniy aspekt [Strategic management of land resources: methodological aspect]. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, No. 3. Pp. 35-43. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu\\_2014\\_3\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2014_3_6). [in Ukrainian].

4. Kuryltsev, R.M. (2017). Intehrovane upravlinnia zemlekorystuvanniam v konteksti staloho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka [Integrated land use management in the context of sustainable development: theory, methodology, practice]. Dissertation ... Dr. of Economic Sc.: 08.00.06; National University of Bioresources and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv. 518 p. [in Ukrainian].

5. Andreitsev, V.I. (2005). Zemelne pravo i zakonodavstvo suverennoi Ukrainy: Aktualni problemy praktychnoi teorii [Land law and legislation of sovereign Ukraine: Current problems of practical theory]. monograph. K.: Znannya, 445 p. [in Ukrainian].

6. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., & Tretiak, N.A. (2018). Tendentsii ta naslidky zemelnoi reformy v Ukraini u konteksti yakosti zhyttia i bezpeky naselennia [Trends and effects of land reform in Ukraine in the context of quality of life and safety of the population]. *Land management, cadastre and land monitoring*, No. 2. Pp. 12-21. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy\\_2018\\_2\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2018_2_4). [in Ukrainian].

7. Dorosh, O.S., Melnyk, D.M., & Dorosh, A.I. (2017). Kontsept rozpodilu funkttsii upravlinnia zemlekorystuvanniam v konteksti rozvytku terytorialnykh hromad [The concept of division of land use management functions in the context of territorial community development]. *Sustainable use of nature*, No. 3. Pp. 97–104. [in Ukrainian].

8. Koshkalda, I.V., & Dranus L.S. (2024). Upravlinnia zemelnymy resursamy na zasadakh sotsialnoi vidpovidalnosti [Land management on the basis of social accountability]. *Journal of Management, Economics and Technology*, No. 1. Pp. 68-80. Retrieved from: <https://journal-met.kh.ua/jme01246.html>. [in Ukrainian].

9. Pasemko, H., & Taran, O. (2023). Derzhavne rehuliuвання ahrarnoho sektoru pid chas viiny (na prykladi Kharkivskoi oblasti) [State regulation of the agricultural sector in times of war (on the example of Kharkiv region)]. *Economy and society*, No. 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-36>. [in Ukrainian].

10. Matveiev, M. Silske hospodarstvo ta rynek silskohospodarskykh zemel Ukrainy: vplyv viiny [Agriculture and the agricultural land market in Ukraine: the impact of the war]. Retrieved from: <https://voxukraine.org/silke-gospodarstvo-ta-rynok-silskogospodarskyh-zemel-ukrayiny-vplyv-vijny>. [in Ukrainian].

11. Miroshnychenko, V.V., & Torlo V.O. (2024). Vplyv voiennoho chynnyka na stan infrastruktury ta pryrodnoho seredovyshcha rehioniv Ukrainy pislia rosiiskoi ahresii [The impact of the military factor on the state of infrastructure and the natural resources of Ukraine's regions after the russian aggression]. Scientific notes of NaUKMA. Economic Sciences, No. 9(1). Pp. 66-71. DOI: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2024.9.1.66-71>. [in Ukrainian].
12. Kurylo, V.I. (eds.). (2013). Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Law of Ukraine]: naukovo-praktychnyi komentar stanom na 01.03.2013. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury». 536 p. [in Ukrainian].
13. Pro dozvilnu systemu u sferi hospodarskoi diialnosti [About the permit system in the field of economic activity]: Zakon Ukrainy. (2005). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 48, Pp. 483. [in Ukrainian].
14. Pro derzhavnyi kontrol za vykorystanniam ta okhoronoiu zemel [On state control over the use and protection of land]: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 963 – IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 39. Pp. 350. [in Ukrainian].
15. Pro zatverdzhennia planu dii z provedennia zemelnoi reformy ta stvorennia prozoroho rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia [On the approval of the action plan for land reform and the creation of a transparent agricultural land market]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.10.2011 № 1072-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-2011-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].
16. Derzhavna statystyka Ukrainy [State Statistics of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
17. Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny [Questions of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War]: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 266/2022. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>. [in Ukrainian].
18. Rusan V.M., Zhurakovska L.A., Zhalilo Ya.A. and others. (2024). Perspektyvy rozvytku aharnoho sektora Ukrainy v umovakh klimatychnykh zmin [Perspectives for the development of Ukraine's agricultural sector in the context of climate change]. Kyiv: NISD. 47 p. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.09>. [in Ukrainian].
19. Holosh, N.K. (2023). Upravlinnia zemelnymy resursamy yak harantiia rozvytku terytorialnykh hromad [Land management as a guarantee for the development of territorial communities]. Efficiency of public administration, Vol. 70/71. Pp. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.36930/507004>. [in Ukrainian].